

Znanstvene kontroverze v slovenski suicidologiji 80-ih let

ROBERT ORAVECZ

dr. med. psihiater

Psihiatrična bolnišnica Ormož

robert.oravec@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Avtor predstavi znanstveno-filozofsko osnovo za razumevanje delovanje disciplin družbenih znanosti. Še posebej se ukvarja s fenomenom znanstvene revolucije in predstavi že uveljavljene znanstvene koncepte, ki pojasnjujejo odnose med znanstvenimi paradigmi.

Teorija lingvistične pragmatike je še posebej ustrezen znanstveni okvir za razumevanje znanstvenih kontroverz, ki se samoumevno pojavijo med pripadniki znanstvene skupnosti.

Avtor predstavi eno od teh kontroverz, ki se je pojavila v 80-ih letih med dvema slovenskima suicidologoma, ki sta pripadala različnim paradigmam. Ob predstavitvi primarnega znanstvenega teksta avtor poskuša odgovoriti tudi na vprašanja o posledicah in konsekvencah opisane znanstvene kontroverze.

Gljučne besede: pragmatika, suicid, kontroverza, postmoderno

ABSTRACT

THE SCIENTIFIC CONTROVERSIES IN SLOVENIAN SUICIDOLOGY IN THE 80'S

The article represents the scientific-philosophical foundations for understanding of how social sciences are functioning. In particular, it is about the phenomenon of the scientific revolution and generally accepted scientific conceptions, with which the relations among the scientific paradigms are explained.

The theory of linguistic pragmatics may serve as a quite adequate scientific frame for understanding of scientific controversies, which appear spontaneously among the scientists.

One of these controversies between the two Slovenian suicidologists in the 80's, arguing for two different paradigms, will be represented here. The author also tries to answer the questions about the results and the consequences of this scientific controversy, analysing the primary scientific text.

Key words: pragmatics, suicide, controversy, postmodern

Samomor je verjetno najbolj skrivnostno človeško dejanje. Čeprav obstajajo poskusi, da bi določena nerazložena dejanja živali tolmačili kot samomor, je zaenkrat znanost enotna v trditvi, da je samomor izključno človeško dejanje (15). Na vprašanje, kdaj je človek v procesu evolucije postal samomorilen, ni odgovora. Vendar pisana civilizacijska dediščina in kulturnoantropološke raziskave govorijo o tem, da je samomorilnost, sicer v raznovrstnih oblikah, vendar že zelo dolgo prisotna v človeški civilizaciji.

Nerazložljivost samomorilnega dejanja že od nekdaj privlači pozornost znanstvenikov, govornikov in umetnikov. Artikulacija misli (torej govorjenje) o samomoru je stara, kot je stara samomorilnost sama. Odgovorno govorjenje o samomoru in o samomorilnosti je neločljivo od tradicije, vendar ne le v smislu znanstvene dediščine govorjenja o samomorilnosti, ampak tudi od tradicije splošnih odnosov, verovanj, dejanj, med katerimi določen diskurz poteka. Vsako novo govorjenje, ne glede na to, ali je nastalo v skladu s pravili znanstvenega, umetniškega ali vsakdanjega govorjenja, nujno vsebuje elemente določene tradicije.

Naša znanstvena, umetniška ali vsakdanja razmišljanja in govorjenja o smrti, samomorilnosti, samomoru so neločljiva od načina in vsebine dojetanja in govorjenja o celoti sveta, v katerem živimo. Vsako govorjenje o samomoru je opredeljeno z motivi. Ti motivi so po pravilu ukoreninjeni v tradiciji in sodoločajo suicidološko tradicijo. Pravzaprav ne le to, kaj bomo govorili, ampak tudi na kakšen način.

Suicidološko tradicijo lahko delimo na dva dela, glede na to, kaj se postavi v center znanstvene ali umetniške pozornosti.

Kot bomo videli pozneje, ima precejšen del suicidoloških publikacij namen pojasniti vzroke samomorilnega vedenja nasploh. Tovrstna suicidološka tradicija se osredotoči na fenomen samomorilnosti ali samomora oz. na tiste okoliščine, ki v večji ali manjši meri kažejo povezave s samomorilnostjo.

Ti teoretični koncepti konsistentno zastopajo stališče, da so vzroki človeške samomorilnosti nedvomno ugotovljivi. Torej so posamezni dogodki, odnosi, stanja pri posamezniku vzročno povezani s samomorom. S tem se predpostavlja, da je iz delov mogoče zgraditi splošno veljavno celoto, za katero veljajo ista pravila.

V slovenski suicidologiji 80-ih let se je okoli etičnosti uporabe raziskovalne metode "retrogradna psihološka avtopsija" razvila znanstvena polemika dveh psihiatrov. Eden od akterjev polemike, prof. dr. Lev Milčinski, velja za očeta slovenske suicidologije in zagovornika psihosocialnih razlag vzrokov samomorilnosti, obenem pa je tudi uporabnik omenjene metode na Slovenskem. Drugi avtor, dr. Matjaž Lunaček, je v času polemike veljal še za mladega, psihoterapevtsko usmerjenega psihiatra, ki je objavil referat, kateri predstavlja kritiko "retrogradne psihološke avtopsije". Pisani materiali, ki predstavljajo primarni tekst polemike oz. znanstvene kontroverze, so nastali oz. bili predstavljeni strokovni javnosti v 80-ih letih, bolj natančno od 1980 do 1988.

Ob bolj poglobljeni analizi teh tekstov me je presenetila večplastnost njihovih možnih vsebin. Interpretacije sem se lotil s pomočjo različnih, že uveljavljenih teoretičnih konceptov, ki izvirajo iz humanistične paradigme.

FILOZOFIJA ZNANOSTI IN ZNANSTVENA REVOLUCIJA

V filozofiji znanosti je v 30-ih in 40-ih letih prevladoval tako imenovani logični empirizem oziroma logični pozitivizem. V naslednjih desetletjih je prišlo do korenitih sprememb v gledanju na znanost in posledično tudi v sami znanosti. Danes ta dogajanja

imenujemo znanstvena revolucija. Revolucija sicer ne pomeni le korenitih sprememb v gledanju na razvoj in strukturo znanosti, ampak tudi določene premike v samih konceptih metodologije razmišljanja o filozofiji znanosti.

Pred omenjenimi revolucionarnimi dogodki se je filozofija znanosti distancirala od raziskovanja posameznih znanstvenih teorij in se posvečala raziskovanju formalno-logičnega okostja "vseh možnih teorij". Tako je bila ta znanost popolnoma odprna na dogajanja znotraj posamezne znanstvene teorije.

Logični empirizem, v skladu s to "formalno-logično" tradicijo filozofije znanosti, se je posvečal poskusu adaptacije dosežkov matematične logike na problematiko znanosti. Vendar je hitro postalo razvidno, da so njihova "pravila interpretacije" znanstvenih aksiomatskih sistemov veljavna (torej uporabna) le v primeru visoko razvitih znanstvenih teorij. Omenjeni kriteriji so v popolnosti zatrli "logiko (in veselje) odkrivanja".

Ker je postalo očitno, da teoretične ugotovitve empiristov ne veljajo v primerih posameznih, realno obstoječih znanstvenih teorij oz. problemov, se je sama empirična teorija znanosti vse bolj distancirala od realnosti omenjenih znanosti.

Shapere (36) empiristični šoli najbolj zameri neupoštevanje historičnosti posameznih znanstvenih teorij. Logični empiricisti so torej zanemarjali zgodovinski tok znanosti oziroma so dejstvo takega poteka upoštevali le v smislu koncepta "razvoj skozi akumulacijo", kot je ta koncept pozneje poimenoval Thomas Kuhn (24). Kar pomeni, da so "empiricisti" trdili, da so dosežki visoko razvitih teorij nespremenljivi, torej je razvoj znanosti omejen na povečevanje količine znanja, na ekstenzivnost. Po njihovem se v luči novih empiričnih podatkov gradijo nove (visoko razvite) teorije, s pomočjo katerih pridemo do novega, nespremenljivega znanja. V simboličnem pomenu bi lahko rekli, da znanost logičnih empiricistov predstavlja opeke "čistega znanja", ki se polagajo ena na drugo.

Stališča logičnih empiricistov je že zgodaj začel kritizirati Wittgenstein (v: 36), ki je napadel koncept "idealnega jezika logike". Opozarjal je na dejstvo, da je potrebno ignorirati veliko jezikovnih funkcij, če hočemo gledati na jezik kot na enostaven *calculus*.

Poleg prispevka Wittgensteina je revolucija znanosti lahko hvaležna tudi prispevku novonastale discipline, ki jo imenujemo zgodovina znanosti. Ta je hitro pokazala in tudi dokazala, da zgodovinska dejstva (ki se nanašajo na razvoj, spremembe, vsebine realno obstoječih teorij) kažejo povsem drugačno sliko v odnosu na trditve logičnih empiricistov. Tako je zgodovina znanosti dokazala, da znanost ni le proces akumulacije znanja, kar pomeni, da npr. prehod od Aristotelove dinamike do dinamike 17. stoletja ni zahteval le večje pozornosti glede upoštevanja empiričnih dejstev, ampak da se je ves čas delalo z istimi dejstvi, vendar so bila ta dejstva postavljena v nov sistem medsebojnih odnosov, postavljajoč nov teoretični okvir, kot to meni Butterfield (v: 36).

Zgodovina znanosti kot novonastala znanstvena disciplina je torej odprla povsem novo poglavje v gledanju na znanstveno raziskovanje in razvoj znanosti. Thomas Kuhn je svojo znamenito knjigo "The Structure of Scientific Revolution" začel z besedami: "Zgodovina, če se jemlje za več, kot le kronologijo oz. anekdoto, lahko povzroči odločilne spremembe v podobi znanosti kot jo poznamo danes" (24).

Nova gledišča na znanost so zahtevala tudi novo terminologijo. Kuhn se je proslavil s pojmom "znanstvena paradigma". Ta pojem je večkrat opredelil. V knjigi "Struktura znanstvenih paradig" se znanstvena paradigma tolmači kot "tisto konceptualno in metodološko jedro, ki je skupno vsem članom neke znanstvene skupnosti v svojem času" Ule (44). Znanstvena skupnost pa sestoji iz praktikantov specialnega znanstvenega področja. Ti znanstveniki so končali podobno edukacijo, prebirajo isto

literaturo, poznajo isto metodologijo, imajo podobne cilje. Pripadniki znanstvene skupnosti ustvarjajo formalno ali neformalno medsebojno komunikacijo. Vendar določena raziskovalna skupnost lahko poseduje obenem tudi več paradigem.

Shapere (36) omenja, da Kuhnova paradigma ne predstavlja le pravil, zakonov, teorij, (ali podobno), ampak nekaj veliko bolj "globalnega". Torej več, kot so same komponente, iz katerih je zgrajen. Paradigma vsebuje "močno mrežo pripadnosti v konceptualnem, teoretičnem, instrumentalnem ali metodološkem pomenu". Pomembno je, da so pojmi, ki izvirajo iz tradicije različnih paradig, zelo pogosto ne le inkompatibilni, ampak tudi neprimerljivi.

Pojem paradigme je torej izredno pomemben za razumevanje dogajanj znotraj znanosti. Po Kuhnu je normalna (običajna) znanost znanost, ki znanstvene probleme rešuje znotraj določene paradigme.

Če se na tak način ne da ujeti problema, nastane neka vrsta "anomije", kot to pojmuje iz Mertonove socialne teorije (26). To lahko pojasnimo kot neko vrsto neprijetne napetosti znotraj sistema. Kuhn ponuja več rešitev za takšno situacijo, od ignoriranja težav kot nepomembnih do iskanja skritih dodatnih pogojev ali izdelave novih posebnih zakonov.

(V čemer spet lahko najdemo povezave z načini adaptacije pri Mertonu, kot so konformizem, inovacija, ritualizacija, ignoriranje, revolt itd.)

To stanje "anomije" lahko traja toliko časa, dokler znanstvena skupnost ne najde odgovora znotraj določene paradigme, ali pa nastane stanje izredne znanosti, ko pride do prisvajanja nove paradigme, popolnoma novih okvirjev in vsebin obstoja znanstvene skupnosti.

Prehod iz paradigme v paradigmo seveda ni racionalen proces, ki naj bi bil podrejen le objektivni želji po reševanju določenega znanstvenega problema.

Lahko nastane npr. konflikt med starejšimi in mlajšimi člani znanstvene skupnosti, tako da o usodi nove paradigme odločajo dejavniki, ki v ožjem pomenu besede nimajo nič skupnega z znanostjo. Na obstoj takšnih determinant, kot so npr. politika, finančna podpora, publikacijske možnosti itd., opozarja tudi sociologija znanosti.

Kuhn je svoj čas zbudil veliko pozornosti s svojim delom. Nujno so se pojavili tudi njegovi kritiki, ki so skupna z njim kljub nasprotnim stališčem ustvarili diskurz znanstvene revolucije.

Na tem mestu se bom omejil le na nekatere mislece, ki lahko prispevajo k razumevanju znanstvene kontroverze, ki je bila predstavljena v uvodu.

I. Lakatos je kot učenec K. Popperja v veliki meri prispeval k razumevanju dinamike boja med paradigmi. Izdelal je teorijo znanstvenih raziskovalnih programov predvsem z namenom, da dokaže, kako teorije ne podlegajo preizkušnjam takoj (po terminu K. Popperja - "falzifikacija" - kot metoda zavrnitve smiselnih empiričnih stavkov s pomočjo t.i. bazičnih stavkov, npr. "Vse vrane so črne" se lahko zavrne le s kontraprimerom, torej "z vrano, ki ni črna"), ampak lahko dalj časa preživijo te napade. Namreč, kot trdi Lakatos, ne obstaja teorija, ki bi že vse od začetkov bila "popolna", torej brez nepojasnjenih anomalij. Vsaka teorija torej ima svoj razvoj. Šele potem, ko teorija doseže neko svojo "identiteto" v smislu utrjenih razmerij z drugimi teorijami, šele takrat se lahko začne soočati s protiprimeri in anomalijami. To "trdoživost" teorij imenuje Lakatos "tenacity".

Smiselnost termina "raziskovalni program" vidi v možnosti opazovanja zaporedja posameznih teorij, ki jih združuje skupno teorijsko jedro (podobno, kot v Kuhnovi normalni znanosti). Vloga posameznih teorij znotraj nekega programa je, da "branijo prvotno teorijsko jedro programa pred konkurenčnimi teorijami oz. programi ter pred anomalijami v izkustvu". Ule (44). Boj različnih teorij Lakatos vidi kot različnost

gledišča okoli istega jedra.

Lakatosu se imamo zahvaliti tudi za formuliranje nujnih pogojev za to, da lahko trdimo, da je ena teorija boljša od druge.

Ti nujni pogoji so:

- Nova teorija mora omogočiti napoved novih dejstev, ki so se zdela stari teoriji nesprejemljiva in neverjetna.

- Nova teorija mora znati razložiti vse tiste pojave, kot jih je že razložila stara teorija.

- Nova teorija mora imeti podkrepjen vsaj del svoje empirične vsebine, tj. uspešno mora preživeti nekaj resnih poskusov testiranja njenih novih napovedi.

Poleg opisanega racionalnega značaja izbire lahko vpliva na usodo neke teorije še vrsta dejstev. Lahko se zgodi, da v luči novih empiričnih dejstev neka že zdavnaj opuščena teorija ponovno zaživi oz. da neke teorije, polne evidentnih anomalij, preživijo veliko časa preprosto zato, ker se ne pojavi nova, bolj uporabna teorija. Ob tem ne smemo zanemarjati vpliva realnosti zgodovinskega trenutka, v katerem opazujemo določeno teorijo oz. paradigmo.

Verjetno je iz dosedaj povedanega že razvidno, da znanost ne predstavlja le kumulacije znanja, ampak da je razvoj v znanosti bolj obeležen s pojmom "change", kar lahko prevajamo kot sprememba ali zamenjava. Gre za nadomeščanje ene paradigme z drugo. Ker so paradigme neprilagodljive med seboj in tudi neprimerljive, so tudi pomeni znanstvenih pojmov popolnoma različni. Iz teh dejstev sledi, da so torej tudi paradigme neprimerljive med seboj.

Boj med teorijami je sicer, kot smo videli pri Lakatosu, podrejen neki funkcionalni logiki, vendar kaže, da zamenjave paradigam ne sledijo vedno temu logičnemu vzorcu. Opredelitev za določeno paradigmo je torej evidentno vplivana od zunaj, torej od dejavnikov, ki jih ne moremo razložiti znotraj filozofije znanosti. Ta vplivanost je prisotna tudi v eksaktnih znanostih, kot smo bili priče ideologizaciji določenih znanosti (genetika, medicina, ekonomija) v srednjem veku ali med stalinizmom, vendar je veliko bolj očitna v primeru družbenih ali humanističnih znanostih.

PRAGMALINGVISTIKA IN HERMENEVTIKA

Začetek sodobne uporabe pojma "pragmatika" lahko povezujemo z dejavnostjo filozofa Charlesa Morrisa, ki je definiral pragmatiko kot "učenje o odnosu znakov do interpretatorja" (Levinson 16). Po Searlu (v: 16) pa je "pragmatika ena od tistih besed, socialno in kognitivno sta drugi dve, ki dajejo občutek, da se govori o nečem zelo specifičnem in tehničnem, vendar v bistvu te besede nimajo jasnega pomena".

Približno dvajset let pozneje Verschueren definira lingvistično pragmatiko kot "interdisciplinarno funkcionalno perspektivo jezika in komunikacije" (45). Posamezni izrazi iz definicije pomenijo približno naslednje:

- **Perspektiva** - pomeni, da pragmatika ni le dodatna komponenta posameznih jezikovnih teorij, ampak se lahko ukvarja z vsakim kompleksnim procesom uporabe jezika v smislu kognitivnega, kulturnega ali socialnega.

- **Funkcionalnost** - pomeni, da je poglavito vprašanje s katero se pragmatika ukvarja "Kaj je to - uporabljati jezik?" - z drugimi besedami - s procesi ustvarjanja pomenov.

- **Interdisciplinarnost** - procesi ustvarjanja pomenov so utemeljeni v socialnem, kognitivnem in kulturnem. Pragmatična perspektiva ne teži k separiranju teh, ampak h kompleksnemu razumevanju procesa, v katerem so vse tri dimenzije prisotne.

Leech (18) opisuje razvoj pragmatične znanosti kot pogojene z razvojem generativne semantike.

Namreč, kar precej zgodaj je postalo jasno, da pomena, ki zavzema osrednje mesto v sodobni lingvistični znanosti, ni mogoče razlagati ločeno od konteksta, za katerega je vezan.

Na splošno lahko povzamemo, da se je sodobna pragmatika razvila in našla svojo identiteto v odnosu na pomanjkljivosti semantike. Problem razlikovanja med jezikom (langue) in uporabo jezika (parole) je v bistvu poglobilni razlog za razpravo med semantiko in pragmatiko.

Leech vidi kar osem "differentia specifica" med semantiko in pragmatiko. Od teh bom prevzel le tiste, ki se mi zdijo pomembne za razlago narave pragmatičnega pristopa do znanstvene kontroverze, ki je omenjena na začetku spisa.

Te dve značilnosti pragmatike sta interpretativna narava in retoričnost.

- Semantična reprezentacija (ali logična forma) stavka je različna od pragmatične interpretacije. Ker so pomeni izjav vplivani od okoliščin, med katerimi izjava nastane, pragmatično razumevanje izjav zahteva poseben proces interpretacije, torej tolmačenja ali pojasnitve.

- Semantika je urejena s pomočjo pravil (gramatika), pragmatika pa je kontrolirana s principi, torej je retorična. Retoriko povzamemo po Leechu (18) kot znanost o efektivni uporabi jezika. V historičnem pomenu je bila retorika vedno uporabljana kot večšina prepričevanja, literarnega izražanja, govorjenja pred občinstvom itn. Leech retoričnost omenja v smislu fokusiranja na ciljno orientiranost govorne situacije. Retoričnost označuje konverzacijske principe, kot so princip kooperativnosti in princip vljudnosti. (Grice, v: 18).

Ker je pomen vsake človeške besede ali izjave odvisen od okoliščin, med katerimi nastane, nobeni izjavi ne moremo pripisati pomena brez upoštevanja teh okoliščin. Ko torej govorimo o pragmatični interpretaciji, pod tem razumemo tolmačenje pomena, upoštevajoč kontekst določene izjave, ali širše - diskurza. Pragmatični interpretacijski proces je proces razumevanja, torej hermenevtični proces.

Prav iz teh razlogov poskuša tudi Dascal (4) predstaviti pragmatično interpretacijo paralelno z Gadamerjevo (sodobno) hermenevtiko. Ugotavlja, da obe znanosti upoštevata aspekte pomenov, ki jih semantika že po principu ignorira. Obe znanosti sta zainteresirani za raziskovanje aktualne uporabe jezika. Obe imata za cilj pojasnitev problema, kaj vse je involvirano v naše aktualno razumevanje in tolmačenje diskurzov.

Gadamer (v: 4) zatrjuje, "kako hermenevtično razsvetljena zavestnost proizvaja višnjo stopnjo resnice, ker riše sebe v lastni refleksiji".

"To je resnica prevajanja. Je višja, ker omogoča tujemu do postane svoj, ne prek uničenja ali reproduciranja, ampak prek pojasnitve znotraj lastnega horizonta, prek lastnih konceptov, ustvarivši tako novo veljavnost.

Prevod omogoča, da se tisto, kar je tuje, in tisto, kar je lastno, zlije v novo formo in ščiti točko drugega samo, če je v nasprotju z lastnim pogledom."

Obe znanosti, hermenevtika in pragmatika, predpostavljata, da se za explicitnostjo povedanega, ki jo lahko opazimo že pri površnem srečanju z izjavo, skriva nek drug, impliciten pomen, ki ga moramo šele razkriti s pomočjo posebne metodologije. Torej iskanje pomena za pomenom. Če npr. rečemo - "vroče je" - največkrat povemo nekaj

več kot le ugotovitev o temperaturi. Če poslušalec prejšnje izjave vstane in odpre okno, lahko sklepamo, da je bil skrit pomen izjave drugačen, kot smo si prvotno predstavljali. V tem razkrivanju implicitnega pomena kontekst nosi precejšnjo vlogo, tako da na koncu koncev sploh ne smemo pričakovati razumevanje nekega teksta, ne da bi upoštevali okoliščine, torej kontekst, v katerem je nastal.

Za pragmatiko je razumevanje konteksta ključnega pomena.

Hermenevtika pa govori, da se kontekst manifestira v obliki "naključnih izrazov" (kot "tukaj", "jaz", "tisto"), v smislu, da je "naključnost" pojem, ki izrazi odvisnost od situacije, v kateri je izraz uporabljen.

Odvisnost pomena od konteksta je bolj pravilo kot izjema, tako da pragmatično učenje v popolnosti podpira Gadamerjevo ugotovitev, "da odvisnost od situacije sama ni situacijska" ter, da "vezanost na situacijo in priložnost predstavlja pravo bistvo govorjenja" (Gadamer, 9).

Ker je konvencionalen pomen po pravilu modificiran prek konteksta, nezmožnost prevajanja po Gadamerju postane pravilo, ker je enakopravna nadomestljivost dveh izrazov namerjena proti principu individualnosti govorjenja na sploh. Obenem pa je evidentno, da ne more obstajati (razumljiv) govor, ki ne upošteva jezikoslovnih pravil določenega jezika. Namreč, govorjenje privatnega jezika, ki ga nihče ne razume, sploh ni uporaba jezika.

TIPI KONTEKSTA

Gadamer opisuje tri različne vidike kontekstualne determinacije razumevanja:

a: Dejstvo, da se za vsako trditvijo skriva vprašanje, ki je motiv za dano izjavo. Brez ozaveščanja tega vprašanja ni možno razumeti odgovora. Vsako jezikovno akcijo je torej treba razumeti kot odgovor (večinoma na predhodno izjavo). Vprašanje, ki sledi predhodnemu, zbudi proces iskanja alternativne interpretacije. Ta teza ne velja le za enostavne izjave, ampak tudi na kompleksne tekste. Tudi znanstvene teorije lahko razumemo v tem pomenu, kot reakcijo na neko predhodno akcijo (Dascal, v: 4).

b: Vloga predsodkov in vnaprejšnjih sklepanj interpretatorja je konstitutivni dejavnik celotne interpretacije. Hermenevtika že dolgo ve, da si je iluzorno predstavljati, da je interpretator "tabula rasa", torej da je lahko brez predhodnih ocen, vrednot, konceptov itn. Iluzija transparence interpretatorja je zelo nevarna avantura za vse humanistične znanosti." Vsako razumevanje neizogibno vsebuje neke predsodke" (Gadamer, 10). On smatra, da predsodki interpretatorja učinkujejo v kreiranju pomena in doseganju razumevanja.

c: Mediacija vseh izkušenj prek jezika funkcionira kot vseobsegajoč kontekst ali medij našega življenja.

Kontekst lahko delimo na

- a: - kontekstualne elemente proizvodnje ter
- b: - kontekstualne elemente interpretacije.

Kontekstualni elementi, razdeljeni na takšen način, funkcionirajo tako, da interpretator ni aktiven le v sprejemanju kontekstualne informacije, ki izvira iz samega teksta, ampak tudi sam, prek svojega "back grounda", aktivno ustvarja pomen in je

soudeležen v razumevanju prek svoje interpretativne dejavnosti. Razumevanje prav prek svoje vplivanosti postane ustvarjalec pomena.

Kontekstualni elementi so predvsem lingvistični in situacijski. Lahko uporabimo tudi termine, kot sta kontekst in ko-tekst.

Ko-tekst po Dascalu (4) lahko razumemo kot neposredno jezikovno okolje, ki obkroža določeno izjavo.

Lingvistični kontekst ne vsebuje le neposrednega tekstualnega okolja, ampak tudi znanje jezika od udeležencev ter njihovo znanje o jeziku.

Zunajjezikovni kontekst ne pomeni le znanja o situacijski pogojenosti, ki je vplivala na nastanek in tolmačenje jezikovnega izdelka, ampak tudi raznovrstno znanje in sisteme verovanj.

Ločimo lahko tudi tri različne ravni kontekstualnih dejavnikov.

- specifični oz. neposredni dejavniki - (kdo govori, komu, kje, kdaj, v prisotnosti katerih predmetov ali oseb itn.)

- splošni dejavniki "zaledja" kot skup verovanj (o osebah, njihovih navadah, kulturi involviranih v komunikacijo, splošna teorija udeležencev enih o drugih itn.)

- površni dejavniki, ki so na delu pri razumevanju marsikaterega teksta. Ti so npr. okvir ali okostje aktivnosti - na primer dejstvo, da se dejavnost odvija med kosilom v gostilni.

Pragmatična interpretacija uporablja te elemente konteksta predvsem:

a: na način, da si poišče "reže", ki kažejo na neko obliko kontekstualne informacije, potrebne za zaokroženje pomena;

Obstaja sicer tudi drugi načini, npr.

b: direkten način uporabe konteksta, ko izpolnimo vse "reže", vendar na neadekvaten način, v luči razpoložljivih informacij.

Gadamer razume razumevanje prek t.i. "hermenevtičnega kroga". Razumevanje je torej cirkularno, ne le v pomenu, da je možno celoto razumeti le prek razumevanja delov (ki jih je mogoče razumeti le prek pozicije, katero zavzemajo v donosu do celote,) ampak tudi v pomenu, da predsodki interpretatorja vplivajo na razumevanje pomenov, so pa obenem tudi ti predsodki spremenljivi v luči vplivanosti interpretatorja prek teksta ki ga poskuša razumeti. Razumevanje torej nikoli ni dokončano, lahko predstavlja le matriko, tekst, ki tudi sam postane objekt hermenevtičnega procesa.

Prav te perspektive nam osvetlijo spiralno, dialektično naravo razumevanja v smislu dialogičnosti na podlagi historično utemeljenega procesa.

PREDSTAVITEV PRIMARNEGA TEKSTA ZNANSTVENE KONTROVERZE

Po teoretičnem uvodu, s katerim sem želel predstaviti metodologijo, ki jo nameravam uporabiti za razsvetlitev znanstvene kontroverze, bi rad predstavil tekste, ki predstavljajo osnovni - primarni pisani material polemike med prof. Milčinskim in dr. Lunačkom.

Primarni tekst polemike torej sestoji iz treh delov:

Najpoznejši del čtiva je: - "Psihološka avtopsijska da ali ne" - (Misli k razmišljanjem M. Lunačka), ki ga je napisal in objavil prof. Lev Milčinski leta 1988. (28) V tej publikaciji se omenja naslov drugega teksta: "Etičnost retrogradnih študij samomora" in je delo dr. Lunačka (19), ki ga je leta 1987 podal kot referat na zadnjem Jugoslo-

vanskem suicidološkem kongresu.

Iz slovstva tega (drugega) teksta postane razvidno, da je bil ta napisan v obliki refleksije na knjigo prof. Milčinskega "Samomor in Slovenci", ki je bila objavljena leta 1983 (27).

V metaforičnem pomenu lahko rečemo, da je prvi tekst prof. Milčinskega tekst - matrika, spis dr. Lunačka je tekst - napadalec, ter da drugi tekst prof. Milčinskega predstavlja tekst - obrambo. Sicer pa se odnos med omenjenimi teksti lahko izrazi s pomočjo dveh pojmov, s polemiko in kontroverzno.

Ker sem do sedaj uporabljal pojma polemika in kontroverza kot sinonima, želim razčistiti različnosti, ki so vendar prisotne v pomenu teh. Slovar tujk (23) povzema pojem "polemika", kot *"oster spor, dolgotrajen prepir v tisku, v parlamentu o nekem vprašanju"*. "Kontroverza" pa je definirana kot *"nesoglasje, nasprotje, spor..."* brez eksplicitnosti interpersonalnega razreševanja, kar je vedno prisotno v uporabi pojma "polemika" (op. RO).

Celotno izmenjavo tekstov med omenjenima avtorjema se torej lahko smatra kot polemiko, vendar so npr. teze dr. Lunačka iz že omenjenega spisa kontroverzne z ugotovitvami prof. Milčinskega.

PRVI TEKST PROF. MILČINSKEGA

Prof. Milčinski je leta 1983 publiciral svojo knjigo z naslovom: "Slovenci in samomor". Sama knjiga v največji meri temelji na terenski raziskavi, ki je bila narejena na podlagi znanstvene metode "retrogradna psihološka avtopsija", ki jo je avtor povzel po Schneidmanu (v: 27).

Omenjeno metodo avtor opravičuje z besedami: *"... da samomorilnega procesa ne moremo dojeti do dna, dokler gradimo le na okvirnih kategorijah, na katere se navadno opirajo sociološke - statistične študije in če psihodinamskim zvezam ne pustimo do besede"*. Zato je izdelal vprašalnik, v katerem se zajeta posamezna vprašanja, ki se nanašajo: na osebne podatke samomorilca, na okolje, v katerem je živel, na osebnost staršev, na življenjski tok samomorilca itn. Vprašalnik ni bil namenjen le opazovanju intrapersonalnih, ampak tudi interpersonalnih in kulturnih dejavnikov samomorilnosti. Psihološka avtopsija, po mnenju prof. Milčinskega, *"lahko odgovori vsaj na naslednja tri vprašanja:*

A: Zakaj je človek to storil, kadar je način, kako je zapustil življenje, nedvomno samomor. Pri tem je psihološka avtopsija rekonstrukcija motivov, filozofije, psihodinamike in eksistencialnih kriz pokojnika.

B: Kako je človek umrl in kdaj, oziroma zakaj prav tedaj. Tovrstna analiza je koristna pri ocenjevanju samomorilskih nagibov, ki so bolj ali manj očitno prisotni tudi pri naravni smrti, smrti zaradi nezgode in (čeprav v majhni meri) celo pri homicidnih smrtih. Seveda pri tem upoštevamo tudi tiste skrite podzavestne nagibe, ki jih pokojnik sam ne bi priznal za samomorilne, a kaže nanje psihodinamska analiza vseh okoliščin in značilnosti pokojnikove osebnosti ('subintencionalne smrti' po Schneidmanu).

C: Kakšna je bila njegova smrt (samomor, uboj, nezgoda, naravna smrt), ko vzrok smrti jasno ugotovimo (na primer utopitev, zadavljenje, zastrupitev, poškodba glave). Zdravniki, ki smrt ugotavljajo, srečajo 10 do 15% nepojasnjenih primerov. Sami patologi priznavajo, da premalo poznajo psihosocialne mehanizme, če naj bi smrt

ugotavljali tudi ob analizi psiholoških oziroma psihosocialnih podatkov o pokojniku in njegovem načinu življenja, ..."

Raziskava je temeljila na terenskem delu, kot intervju sorodnikov samomorilcev. Intervjuje so opravili člani raziskovalnega teama. Po opravljenem pogovoru so material strukturirali na podlagi vprašalnika.

V evaluacijo rezultatov je avtor vključil tudi evaluacijo metode in vprašalnika. V ta namen je uporabil osem vprašanj, ki so bila zastavljena članom raziskovalnega teama, ki je opravljal terensko delo. Odgovori na ta vprašanja so v primarnem tekstu povzeti in interpretirani od avtorja, torej se ne pojavijo v izvorni obliki.

Milčinski zatrjuje tudi, da so od statističnih povzetkov veliko bolj pomembne posamezne zgodbe, kot "...sintetična, po možnosti psihodinamično zaokrožena zgodba pokojnikovega življenja in samomorilnega procesa" (27).

Namen raziskave je bil (na podlagi vzorca stotih samomorilcev) "podati zelo verjetno podobo za Slovenijo značilnih samomorilnih procesov, oziroma njihovih posameznih faz" (27).

Ugotovitve na podlagi vprašalnika je avtor prezentiral v obliki statistično - grafičnih prikazov, pa tudi v obliki kratkih povzetkov samomorilčevih zgodb, kot na primer:

"Š.G. (42. primer - Pa) je skočil skozi okno in se ubil, ko je bil star 82 let, ker je bil že dolgo bolan in se je čutil osamljenega. Bil je sicer alkoholik, a je - silak, kakršen je bil - veliko prenesel in ga je družba dobro sprejemala. Oče in mater sta mu umrla tako zgodaj, da ju sploh ni poznal. Vendar sta ga teta in stric sprejela na svojo kmetijo in skrbela zanj kakor za svojega."

Po prezentiranju zgodb je sledila še kratka interpretacija pomembnih ugotovitev v zvezi z življenjem samomorilca, oz. se zdi, da zgodbe služijo kot razlaga posameznih psihopatoloških mehanizmov.

TEKST DR. LUNAČKA

Referat se začne s stavki, ki jih je možno postaviti v smiselne pare:

a. "Kot ima življenje svoj teritorij, krožni prostor, kjer se mu je mogoče uveljavljati v vsakovrstnih oblikah, pripada svojstven teritorij tudi smrti.

b. Posegati v ta poseben prostor je skrunitev par excellence".

a. "Smrt je tragično bistvo, ki nas temeljno opredeljuje v tem našem človeškem življenju.

b. To dejstvo se z razlaganjem, psihologiziranjem razvodenj.

a. "Samomor je eno redkih dejanj, ki še uhaja racionalnosti in se ne vključuje v krog koristnega.

b. "Analiza post mortem - psihološka avtopsija - pojasni in pomirja, odstranjuje neposredno nevarnost, ki izhaja in nepojasnivega, zagonetnega."

a. "Samomor ni več poslednja poteza dolgotrajne drame, temveč tragično dejstvo, ki učinkuje s svojo elementarno silovitostjo in ne dopušča razvodenitve.

b. "Post festum razlage so v svojem bistvu obscene".

Zgornji stavki (a) predstavljajo obenem tudi trdilne izjave in izražajo avtorjeva stališča do smrti oziroma samomora. Izjave, ki so prisotne ob teh, torej (b) stavki že izražajo povezavo s kontekstualno zasnovanimi elementi (v smislu pragmatičnih

implikatur) kot nestrinjanje z metodo psihološke avtopsije (19).

Te izjave (b) predstavljajo predvsem moralne, torej vrednostne sodbe, ki imajo za cilj "spodbuditi ali povečati strinjanje poslušalcev s tezami, ki jih govornik ponudi v privolitev ..." (Perelman 32).

Lunaček sicer že v naslovu svojega referata izpostavi problem etičnosti te raziskovalne metode. To, izvirno Schneidmanovo metodo Lunaček v svojem tekstu povzame po Milčinskem kot *"aktivnost, ki naj zbere in organizira podatke o pokojniku, glede na to, v kakšni meri je povzročil ali pa pospešil svojo smrt."*

Z etičnega stališča se mu zdi problematičen predvsem odnos do umrlega (samomorilca), pa tudi do njegovih sorodnikov, ki naj bi bili intervjuvirani v sklopu raziskave.

Za dodatno ilustracijo teh, v sferi etičnega zasnovanih problemov lahko služijo tudi naslednji stavki:

"Psihološka avtopsija ukinja samomor kot nenadno smrt in ga pritegne v področje razložljivega. S tem svojim post mortem delovanjem razvodeni tragično dejstvo in smrti odvzame njeno enovitost".

Iz vseh teh navedenih izjav je razvidno, da se bistvena vsebina teh nanaša na nasprotje med tragičnostjo, enotnostjo, nerazložljivostjo smrti kot pojava človeškega življenja z ene strani in razčlanjevanj, razlag, psihologiziranj po drugi.

Svoja stališča do smrti oziroma do samomora dr. Lunaček temelji na delu Jeana Boudrillarda (v: 19) ter na dnevniških zapiskih sodobnega slovenskega filozofa in esejista Dušana Pirjevca (33).

Boudrillard pripada krogu postmodernih mislecev, ideologov, radikalnih kritikov družbe. Njegovi teksti so prisotni v raznih zbornikih postmoderne. *"... ker vsaka smrt, ki ni socializirana ... je družbeni škandal"*. Te besede, ki jih dr. Lunaček pripisuje Boudrillardu, predstavljajo ključ za razumevanje njegovih stališč do smrti in samomora.

Boudrillard in Pirjavec, čeprav z različnega paradigmatkega stališča, ob podobni razlagi odnosa do smrti, nedvomno predstavljata skupno pot radikalne družbene kritike.

DRUGI TEKST PROF. MILČINSKEGA

Leto dni po publikaciji eseja dr. Lunačka se je pojavila nova knjiga prof. Milčinskega in njegovih sodelavcev pod naslovom "Pomembnost psihološke osvetlitve samomora" (28), ki pravzaprav predstavlja tretji del primarnega teksta znanstvene kontroverze.

Na 70. strani knjige srečamo esej z naslovom: "Psihološka avtopsija da ali ne? (Misli k razmišljanjem M. Lunačka)".

Esej se začne s citati iz referata dr. Lunačka:

"Kot ima življenje svoj teritorij, krožni prostor, kjer se mu je mogoče uveljaviti v vsakovrstnih oblikah, pripada svojstven teritorij tudi smrti. Posegati v ta poseben prostor je skrunitev par excellence"... Smrt je tragično dejstvo, ki nas temeljno opredeljuje v tem našem človeškem življenju. To dejstvo se z razlaganjem, psihologiziranjem razvodeni. Tragičnost se umakne pojasnilu, na prizorišču ostaja tisti, ki o dejanju poroča. Triumf informiranja, ki je izrinil konkretno smrt, konkretnega človeka. Poročevalec je znanstveni raziskovalec s svojimi preverjenimi metodami, edini veljavni in pomembni".

"Post festum razlage so v svojem bistvu obscene. Vsi poskusi, da bi psihološko razlago opravičili z interesom živih so izkrivljeni. S svojim post mortem delovanjem

(psihološka avtopsijsa - dodal Mi.) razvedeni tragično dejstvo in smrti odvzame njeno enovitost."

Navod pravzaprav predstavlja stavke, iztrgane iz primarnega konteksta in uporabljene v namene interpretatorja.

Večji del eseja predstavljajo avtorjeva stališča, ki poskušajo spodbijati trditve dr. Lunačka in so dokaj razčlenjeno argumentirana.

Potrebo po raziskovanju vzrokov samomorilnosti Milčinski utemeljuje med ostalim tudi z naraščanjem samomorilnosti v razvitih deželah. Ta trend naj bi opravičeval *"prefinjenje epidemioloških metod v preprečevanju samomora"*. Zato ločuje prizadetost posameznika nad smrtjo bližnjega od etične opredeljenosti raziskovalca, *"ki želi prodreti v ozadje samomorilnega procesa"*.

Upravičenost metode "psihološka avtopsijsa" utemeljuje z besedami Durkheima, ki v enem od svojih tekstov nakazuje potrebo po bolj podrobni in od statistične bolj natančni analizi značilnosti samomorov. To naj bi po njegovem moralo potekati v smislu opisovanja psihološke situacije samomorilca v trenutku, ko se izoblikuje njegova odločitev; kako pripravlja dejanje in ga naposled tudi stori ...

Milčinski v obrambi "psihološke avtopsijsa" ponuja v premislek tudi opravičenost drugih metod.

Zapiše npr. psihoanalitično interpretacijo ritualnega samomora Yukio Mishime, ki je izpeljal *"dramatski javni seppuku in obglavljenje..."*

Sicer pa se avtor sprašuje, če mogoče imamo pravico potegniti paralelo med psihološko in telesno avtopsijsa.

Zatrjuje, da ga ni strah, da bi *"znanost, kakršno je ustvaril zahodni svet, kmalu oziroma sploh kdaj mogla oropati naše življenje in dogajanje okoli nas vsega nepojasnjivega, zagonetnega"*.

Po objavi tretjega dela primarnega teksta se je znanstvena polemika o upravičenosti "psihološke avtopsijsa" v slovenskem prostoru poglobila. Poznejše (redke) suicidološke publikacije ne zrealijo več ni niti ne omenjajo kontroverze, ki sta jo ustvarila že omenjena avtorja. Prof. Milčinski in njegova sodelavka Mira Virant-Jaklič sta leta 1993 še objavila kratko publikacijo "Samomor in samomorilni poskus v Sloveniji v letu 1992". Sicer pa se "retrogradna psihološka avtopsijsa" kot znanstvena metoda v Sloveniji po letu 1988 ne pojavlja več.

Kljub navidezni nepomembnosti na podlagi dejstev lahko sklepamo, da ta znanstvena kontroverza predstavlja zelo pomemben diskurz ne le za razumevanje poteka znanosti, ampak tudi za vpogled v "State of Art" današnje Slovenske suicidologije.

Prvi del prvotnega teksta (Samomor in Slovenci) je bil namenjen širši slovenski javnosti, saj se je *"avtor vendarle odločil, da razodene svoja in svojih sodelavcev ter svetovalcev opazovanja in razmišljanja, v okviru velike gmote spoznanj, ki so jih v zadnjih sto letih nabrali raziskovalci - znanstveniki o samomoru po vsem svetu"*.

Kot lahko opazimo v slovstvu omenjene knjige, je v Sloveniji pred njeno objavo potekala precej živahna publicistična dejavnost o "samomorilnosti Slovencev" tako da lahko trdimo, kako je bila knjiga namenjena strokovni pojasnitvi visoke stopnje samomorilnosti na Slovenskem z neskritimi tendencami arbitrarnosti.

Nekako v tistem času, torej v 70-ih in 80-ih letih, je zanimanje za fenomen samomorilnosti povsod po svetu naraščalo. Vendar suicidološke publikacije v srednjeevropskih državah niso predstavljale le reakcije na ta svetovni trend, ampak so vsebovale tudi interpretacijo aktualnih družbenih odnosov in tudi odnosa družbe do človeka - posameznika. Namreč, veliko člankov in drugih prispevkov iz tistega časovnega obdobja omenja problem tabuiziranja samomorilnosti. Odnos do vpletenosti

družbe v samomorilnost posameznika je pravzaprav pomemben dejavnik v opredelitvi predpostavk znanstvenih sistemov verovanj, ki stojijo za posameznim znanstvenikom.

To je sicer tudi razumljivo, ker se noben znanstvenik ne more distancirati od sveta, v katerem živi. Vplivanost znanstvenika od aktualne družbene realnosti je pomemben dejavnik v določanju ciljev, metod, pomenov, poteka in načinov publikacij znanstvenih dosežkov. Nikakor ne smemo pozabiti, da je vsak spis namenjen določeni "publiki", ki lahko pričakuje določeno zadovoljitev svojih potreb ter skladnost z nekimi predhodnimi predpostavkami.

Iz tega zornega kota je očitno, da delo prof. Milčinskega predstavlja pristen odgovor na perečo problematiko slovenske samomorilnosti. Ta vprašanja se namreč zrcalijo tudi v delih slovenskih družboslovcev in pisateljev, ki jih navaja tudi Milčinski v slovstvu svoje knjige "Samomor in Slovenci". Omenjeni spisi so nastali med 1969 in 1983 (31, 3). Vsi ti teksti pravzaprav predstavljajo poskus "etioloških" razlag slovenske samomorilnosti prek interpretacije "narodnostnega značaja".

Silna želja po pojasnitvi vzrokov samomora torej ni izhajala le iz slovenskega družbenega diskurza 70.-ih let, vendar je slovensko govorjenje o problematiki samomorilnosti nosilo določene specifičnosti, ki se nedvomno zrcalijo tudi v elementih prvotnega teksta znanstvene kontroverze.

Sistem verovanj, ki temeljno določa odnos znanstvenika do samomorilnosti, temeljno določa tudi njegov odnos do sveta, družbe ter časa, v katerem živi in "vice verza".

Te predpostavke se zrcalijo tudi v vrednostnih sodbah o posameznikih - samomorilcih, na katere lahko naletimo v knjigi "Samomor in Slovenci".

Takšne vrste izjava je tudi: *"V ozadju tega je bilo izrazito nevrotsko skotomiziranje realnosti pri materi, ki je bila patološko simbiotično vezana na svojega iztirjenega sina."* Ali v: *"Bil je sicer alkoholik, a je - silak, kakršen je bil - veliko prenesel in ga je družba dobro sprejemala."*

Vrednostne sodbe, kot to razlaga retorika (32), ne nosijo argumentov, vendar imajo namen vplivati na poslušalca, da bi sprejel ponujeno razlago. Predstavljene izjave zrcalijo podobo samomorilca, ki izhaja iz predpostavk sistema verovanj, ki stoji za znanstvenikom. Namen teh izjav je jasen: vplivati na poslušalca, da sprejme razlago, po kateri je samomorilec drugačen od sočloveka, poslušalca. (Tako da so vzroki za samomor v njem samem, ni nikakor kje drugje.)

Razlaganje vzrokov samomorilnosti na ta način nedvomno usmerja pozornost na "zgodbo" samomorilca, v njegovo drugačnost. To potrjuje tudi odlomek iz tretjega dela primarnega teksta, ki eksplicite govori o stališčih raziskovalnega teama:

"Vse zgodbe so take, da kažejo na izrazito osebno problematiko, izhajajočo predvsem iz določenih osebnostnih značilnosti umrlega. Tako da nam je posamezni samomor v večini naših primerov v vsem poteku samomorilnega procesa dovolj razumljiv. Te ugotovitve ne bi smeli zanemariti književniki, novinarji in publicisti drugih profilov, ko si prizadevajo pojasniti npr. pogostost samomorov na Slovenskem. ... Zlasti lahko diskreditirajo raziskovanje samomora takšni priložnostni sestavki, ki želijo podpreti ali pa spodkopati določeno politično ideologijo, opirajoč se na spredaj navedeno (problematično) Somogyijevo tezo o samomoru kot 'finem seizmografu, ki nas opozarja na telurične sunke v temeljih družbe'".

Ta odlomek pravzaprav predstavlja odgovor na pomembno vprašanje o vplivanosti znanstvenika, ki poskuša zaščititi določen sistem verovanj. Ta vplivanost se prej pokaže za ideološko kot znanstveno. Pravzaprav znanstveno postane podrejeno ideološkemu. Mesto neposredno obstoječega prevzame konstrukt. Konstrukt, ki zadosti

pričakovanjem. Pričakovanjem živih. Realnost samomora se torej podredi zahtevam predpostavk živih.

Lunaček primarno izpostavlja problematiko etičnosti metodologije "psihološke avtopsije". Če se posvetimo njegovim (že citiranim) izjavam, nam hitro postane razvidno, da te izjave ne posredujejo le informacije, ampak nosijo tudi čustveni učinek na poslušalca. Z razdelitvijo izjav na "a" in "b" so učinki le-teh še bolj izraziti in očitni. Tekst je distanciran od družbene realnosti, tako da se problem odnosa do smrti, samomora in samomorilca samega iz aktualnega, ideološko obarvanega konteksta premesti v polje univerzalno civilizacijskega.

Smrt tako postane "*... tragično bistvo, ki nas temeljno opredeljuje v tem našem človeškem življenju*". (Razlaganje, psihologiziranje kot znanstveni proces pa to dejstvo razvodenita.)

Tako se hitro pokaže, da se za izpostavljeno etično dilemo skriva epistemološka problematika. Problematika razlaganja in psihologiziranja. Problematika vplivanosti vsebin od zunaj, v smislu da lahko izvemo (le-to), kar želimo. Dokler je razumevanje nenehen proces spoznavanja, ki se po pravilu nikoli ne konča, ker že s samim artikuliranjem našega tolmačenja prispevamo k realnosti tistega kar spoznavamo, pojasnjevanje nosi v sebi veliko transcendentnega, predizkustvenega v smislu potrebe po razlagi, ki umirja negotovost in nedorečenost. Torej **pojasniti** in **razumeti** dva pojma s precej različnimi pomeni. Problematičnost "pojasnjevanja" izpostavlja tudi dr. Lunaček v svojem referatu (19).

"Smrt je tragično bistvo, ki nas temeljno opredeljuje v tem našem človeškem življenju... To dejstvo se z razlaganjem, psihologiziranjem razvedeni... Samomor je eno redkih dejanj, ki še uhaja racionalnosti in se ne vključuje v krog koristnega... Analiza post mortem - psihološka avtopsija - pojasni in pomirja, odstranjuje neposredno nevarnost, ki izhaja iz nepojasnljivega, zagonetnega".

V kontroverznosti "pojasnjevanja" in "razumevanja" se pravzaprav skriva osnovna dilema suicidološkega razmišljanja. Namreč, v teh kategorijah se zrcali nasprotje med ontološkim in epistemološkim zastavljanjem vprašanja. Če namreč iščemo vzrok ali razlog za samomorilno vedenje človeka, se nujno podredimo predpostavkam, ki se skrivajo že za postavljenim vprašanjem. Pravzaprav bomo zvedeli "resnico" le o subjektu, ki se zrcali v "pojasnjevanju" ontološko predpostavljene bistva samomorilnosti. Do te resnice pa lahko izoblikujemo tudi etično stališče.

Lunačkove "b" izjave so trdilne izjave in izražajo nestrinjanje avtorja z "razlaganjem in psihologiziranjem". "*Poseganje, skrunitev, obscenost*" so besede, s katerimi avtor označuje znanstveno metodo "psihološke avtopsije". Te besede se nedvomno lahko interpretira ne le kot izražanje nestrinjanja, ampak tudi kot merilo (ne-) spoštovanja do znanstvenika, s kom se avtor teksta sooča. Vendar postane iz konteksta, v katerem se besede pojavijo, razvidno, kako je uporaba teh v skladu z diskurzom postmoderne družbene teorije.

Na prvi pogled se zdi, kot če bi Lunaček med študijem postmoderne družbene teorije (Jean Boudrillard) naletel na tekst, ki bi mu ustrezno služil kot matrika za aplikacijo teoretičnih konceptov. Vendar, uporaba citatov iz dnevnika Dušana Pirjevca (33), ki je bil objavljen v zgodovinski številki Nove revije, govori tudi za drugačno impliciranost znanstvenega teksta.

Znanstvena kontroverza tako preseže okvirje znanstvenosti in postane (neuspešen) dialog dveh svetov in poligon merjenja moči med različnimi zgodovinskimi obdobji.

Dva znanstvenika, ki sicer formalno pripadata isti znanstveni skupnosti, očitno zastopata dve različni paradigmi, dva različna svetova verovanj in pomenov.

Potek polemike potem lahko definiramo tudi kot skupek nujnih nesporazumov, ki niso prisotni le v odnosu posameznih tekstov, ampak tudi v strukturi tekstov samih. Ti nesporazumi so nujni glede na to, da avtorja uporabljata besede, katerih pomeni so sicer v skladu s predpostavkami svojih paradigem, vendar pa to nujno povzroča neskladnost v razumevanju pomenov posameznih trditev.

Rezultat takšnega nesporazuma je enačenje nedotakljivosti telesa umrlega in njegove osebe, ki se pojavi kot argument v tretjem delu primarnega teksta. Ali pa razumevanje trditev dr. Lunačka kot podporo tabuiziranju samomora v smislu: "ne omenjaj vrvi v obešenčevi hiši". Nesporazumu nedvomno prispeva tudi "literarnost" drugega dela primarnega teksta, ki s svojimi pomeni, ki stojijo brez znanstvenih razlag, omogoča asociacije na "skrunitev trupla", na stališče cerkve do raztelesenja v srednjem veku.

Na nekaterih mestih povzroča nesporazume vpletanje zunajtekstovnih, kontekstualnih elementov, ki ne sodijo neposredno v okvir polemike, kot na to naletimo, ko Milčinski "pripelje" psihoanalitično razlago nekega ritualnega samomora. Sicer je iz teksta razvidno, da Lunaček v svojem referatu ne nastopa s pozicije psihoanalitika. Na ta način se pokaže vpletenost določenih zunajtekstovnih elementov, ki še dodatno zapletejo situacijo.

Posebej je zanimivo, da se v tretjem delu primarnega teksta pojavijo vsebine, ki presežejo eksplicitno izrečeno v prvih dveh delih primarnega teksta. Namreč, šele v tretjem delu se pojavi že omenjani odlomek: "...Te ugotovitve ne bi smeli zanemariti književniki, novinarji in publicisti drugih profilov, ko si prizadevajo pojasniti npr. pogostost samomorov na Slovenskem. ... Zlasti lahko diskreditirajo raziskovanje samomora takšni priložnostni sestavki, ki želijo podpreti ali pa spodkopati določeno politično ideologijo", v katerem se izrazi zapriseženost avtorja ideološkim predpostavkam, ki temeljno določijo že prvi del primarnega teksta. To je toliko bolj zanimivo, ker odlomek predstavlja neposreden odgovor na izziv, ki se skriva za eksplicitnimi pomeni drugega dela primarnega teksta.

Opisana znanstvena kontroverza torej jasno kaže, da je možno določene neskladnosti prenesti npr. iz polja epistemološkega v polje etičnega, da bi se prikrikl ideološko-politični karakter nasprotja. Ta način funkcioniranja določenih segmentov družbenega diskurza (na žalost tudi znanosti) je nadvse značilen za kulture, v katerih je oblast jasno in enostransko ideološko obarvana.

Po že opisani "izmenjavi strelov" se je sicer polemika polegla, pravzaprav utonila v pozabo. Znanstvena skupnost se ni odzvala in se (vsaj javno) ni opredelila za nobeno stran.

Lahko torej ugotovimo, da vdor nove paradigme ni spremenil stanje stvari.

Čeprav stara paradigma v svojo obrambo ni pripeljala novih elementov, ampak je pokazala svoje nove ranljive točke, kljub temu pa ni prišlo da izoblikovanja novih konceptov ali modelov. Ob izredno velikih spremembah v slovenski družbi je zanimanje za problematiko samomorilnosti vsaj za nekaj časa usahnilo. Težišča medijske pozornosti so se prenesla na druge fenomene. To je le še dokaz več za to, da je zanimanje za problematiko samomorilnosti svoj čas predstavljalo le eno od možnih oblik artikulacije odnosa do aktualne družbene realnosti.

Razlogi za to dogajanje se vendar ne skrivajo le v tekstih znanstvene kontroverze.

Tisti širši, družbeni in ideološki tokovi, ki so vzpodbudili nastanek govorjenja o samomoru, so v preteklih letih nedvomno vplivali na to, da je to govorjenje spremenilo svoj tok. To je pravzaprav še dokaz več, da znanstvene publikacije, ki so nastale na to temo v omenjenem obdobju, niso bile vzpodbujene s pragmatičnimi razlogi preprečevanja samomorilnosti.

Ignoriranje polemike od pripadnikov znanstvene skupnosti govori o osamljenosti dr. Lunačka v njegovi paradigmatiki pripadnosti. Če namreč od nove paradigme pričakujemo, da bo imela večjo informativno vrednost, da bo torej dala več ali bolj ustrezne odgovore, kot predhodnik, potem je jasno, da drugi del primarnega teksta, torej tekst dr. Lunačka, v vlogi teksta - napadalca ni izpolnil svojih nalog.

ZAKLJUČEK

Če se strinjamo s Cliffordom Geertzem, (11) da je "človek žival, ki visi v lastno-ročno spleteni mreži pomenov," potem je jasno, da proces razumevanja (hermenevtični proces) nikoli ne poteka mimo subjekta, ampak je (oz. smo) tudi sam del interpretativnega procesa. Ker pravzaprav nikoli ne naletimo na dejstva, ki ne bi imela izhodiščnih pomenov, se naše interpretacije pravzaprav ne nanašajo na primarno dejstvo, ampak so neskončne serije metainterpretacij v smislu interpretacij interpretacij (5). Raziskovalec torej nikoli ni nevplesen v tradicijo, osebno ustvarjene pomene, ideološke predpostavke itn., ki ga temeljno določajo.

Hermenevtični proces predpostavlja ustvarjanje novih pomenov, ki temeljijo na odnosu starih in novih spoznanj.

Ignoranca do predpostavk, ki nas določajo ob vstopu v spoznavni proces, predstavlja precej nevarnosti. Vesolje verovanj, ki stoji "za nami", prevzame oblast in onemogoči dialogičen odnos s pojavi, ki jih raziskujemo.

Prav iz tega razloga postane problematična metodologija postmortem psihološke avtopsije. Torej ne iz aspekta etičnega, ampak iz epistemološkega aspekta.

Kot produkt "pojasnjevalnega procesa" nastane zgodba, iz katere je izključen sam samomorilec, njegova resnica, njegova čustva, primarnost njegovih doživetij. V njem so udeleženi le intervjuvar in sorodnik (sorodniki) samomorilca. "Pojasnjevanje" je torej zaključen akt. Dvomiti ni mogoče.

Zgodba, ki v teh okoliščinah nastane, je podrejena deklariranemu cilju raziskave, torej da se pojasni: *"Kako je človek umrl in kdaj oziroma zakaj prav tedaj;"* kot tudi nedeklariranemu: *"Vse zgodbe so take, da kažejo na izrazito osebno problematiko, izhajajočo predvsem iz določenih osebnostnih značilnosti umrlega. Tako da nam je posamezni samomor v večini naših primerov v vsem poteku samomorilnega procesa dovolj razumljiv".*

Preventivno usmerjena suicidologija 70-ih in 80-ih let je vsaj delno izpolnila svojo nalogo, identificirala je namreč tista presuicidalna dogajanja, ki omogočajo relativno uspešno prepoznavanje in obravnavo tistih stanj, ki bi potencialno lahko pripeljali do samomorilnega dejanja.

Napredek na tem polju je mogoče pričakovati le od razvoja paradigme, ki temelji na etični in epistemološki kritiki predhodnih teorij, in ki lahko zadosti trem kriterijem:

- nova teorija mora omogočiti napoved novih dejstev, ki so se zdela stari teoriji nesprejemljiva in neverjetna;
- nova teorija mora znati razložiti vse tiste pojave, kot jih je že razložila stara teorija;
- nova teorija mora imeti podkrepjen vsaj del svoje empirične vsebine, tj. uspešno mora preživeti nekaj resnih poskusov testiranja novih napovedi (44).

V luči do sedaj interpretiranega nam hitro postane razvidno, da se razlogi za neuspešnost napada dr. Lunačka na "postmortem psihološko avtopsijo" skrivajo v

neizpolnjevanju zgornjih kriterijev. Njegov tekst je pisan v znanstvenem jeziku, katerega pomeni so v znanstveni skupnosti precej neznani. Teoretični koncepti, ki služijo kot podlaga za razumevanje etičnih pomanjkljivosti omenjene metode, pripadajo paradigmi, ki ni uveljavljena v suicidološkem znanstvenem govorjenju. Na ta način se niti ne pojavi poskus uveljavitve novega pristopa k razumevanju fenomena samomorilnosti. Poglavitna vrednota teksta dr. Lunačka je v njegovi provokativnosti, s čimer je pripeljal do razkrivanja motivov, ki so botrovali uporabi sporne metode "post - mortem avtopsije" (28) in ki so bili v prvem delu primarnega teksta (28) skriti.

Zgornjim kriterijem lahko zadošča le tista znanstvena tradicija, ki temelji na interin multidisciplinarni zasnovi in je ukoreninjena v sodobnih družbenih, psihopatoloških in humanističnih znanostih in ni obremenjena z zahtevami takšnih ali drugih ideologij.

LITERATURA

1. Beck A. T. et al., *Jama* dec. 15. 1975. zv. 234, št. 11, L: 114836. Buda B.: *Orvosi hetilap* 112. 1262-1267 1971.
2. Caplan G. *Principles of Preventive Psychiatry*, Basic Books, NY.
3. Černe, F. Slovenski narod danes, *Anthropos* I, II, 101-102.
4. Dascal M. *Scientific and Philosophical Controversies*, Fragmentos, Lisboa, 1990.
5. Dascal M. in V. *The limits of interpretation*, rokopis.
6. Diltay V. *Zasnivanje duhovnih nauka*, Prosveta, Beograd.
7. Durkheim E. *Az öngyilkosság, Közgazd. és jogi kiadó*, Budapest, 1982.
8. Durkheim E. *A szociológia módszertana*, Franklin társulat, Budapest, 1917.
9. Gadamer G. H. *Igazság és módszer*, Gondolat, Bp., 1984.
10. Gadamer G. H. *A filozófia afirmációja*, Gondolat, Bp.
11. Geertz C. *Az értelmezés hatalma*, Századvég könyvtár, Bp., 1994.
12. Grafenauer, N. *Oblikoslovenskega samomora*, Medicinski razgledi, 1990 zv. 29, SUPL. 6, 271-290.
13. Gumperz J. J. *Discourse strategies*, Cambridge, University Press.
14. Habermas J. *Filozofski diskurz moderne*, Globus, Zagreb, 1988.
15. Hódi S. *A meghívott halál*.
16. Levinson S. *Pragmatics*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1983.
17. Leach E. *Culture and communication*, (Kultura i komunikacija), Prosveta '83.
18. Leech G. *Principles of Pragmatics*, Longman, London and NY, 1983.
19. Lunaček M. *Etičnost retrogradnih študij samomora*, Rokopis, 1987.
20. Karácsony S. *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*, Exodus, Bp.
21. Kézdi B. *Öngyilkosság, nyelvi kommunikáció, kultura*, Disertacija, 1990.
22. Kézdi B. *Önpusztítás és lelki egészség V.: Devianciák Magyarországon*, Közélet, 1994.
23. Kljajić B. *Riječnik stranih riječi*, Nakladni zavod, Zagreb, 1981.
24. Kuhn T. *Struktura naučnih revolucija*, Beograd, 1974.
25. Márkus GY. *Kultura és modernitás. Hermeneutikai kísérletek. T-Twins Kiadó - Lukács Archivum*, Bp, 1992.
26. Merton R. *Társadalomelmélet és társadalomstruktúra*, Bp, 1980.
27. Milčinski L. *Samomor in Slovenci*, Ljubljana, 1983.
28. Milčinski L. *Psihološka avtopsija da ali ne - (Misli k razmišljanjem M. Lunačka)* 1988, Ljubljana.
29. Milčinski L. *Samomorilnost in slovenski narodni značaj*, Traditiones. SAZU, Ljubljana, 1987/16 15-27.
30. Oravec Robert - *Depresija in samomor*, 1993, rokopis.
31. Paternu, B. *Nekaj misli k problemom sodobnega slovenstva*, *Anthropos* I, II, Ljubljana 1969, 127-128.
32. Perelman C. *Kraljevstvo Retorike*, Znanstveno in public. sr. 1993.
33. Pirjevec D. *Dnevnik in spominjanja - Nova revija št. 5.*, 15. 1986.
34. Radovanović M. *Sociolingvistika*, Dnevnik (Novi Sad), 1979.
35. Ringel E. *Selbstmordungverhütung*, H. Huber Bern - Stuttgart, 1969.
36. Shapere, D. *Meaning and scientific change*, v: *Mind and Cosmos*, Univ. of Pittsburg Press.
37. Schefflen A. *How behavior means*, Garden C. NY 1974.
38. Schneidman E. S. *Definition of suicide*, Wiley and Sons, N. Y., 1985.
39. Schneidman E. S., FARBEROW N. L. *The psychology of Suicide*, Sciences House N. Y.

40. Schneidman E. S. A multidimensional Approach to Suicide, v: Jacobs, Brown: Suicide. Understanding and responding Intern. Universities Press Madison.
41. Schneidman E. S. Essays in Self-Destruction, Jason Aronson, New York.
42. Schneidman E. S. Definition of Suicide, Wiley and Sons, N. Y.
43. Schneidman E. S., Farberow N. Clues to suicide, Mc. Graw - Hill, N. Y., 1957.
44. Ule A. Sodobne teorije znanosti, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1992.
45. Verschueren J. The pragmatic return to meaning, rokopis.